

Tey óreinu á Argjum

At rökta sjúk og óhjálpin gjordist ein náttúrligur partur av kleysturlivinum í miðöld. Sovorðir stovnar komu fyrst við kleystur úti um landið, seinni eisini í býum. Sjúkrahúsini tóku sær av gomlum og fátækum, av fólki, ið stríddist við sjúkurliv og ikki var ment at syrgja fyri sær, og av teimum óreinu, t.e. teimum spítalsku, sum máttu haldast burtur frá øðrum orsakað av smittuvandanum. Spítalskasjúka varð á norrønum kallað *liktrá*; á latini *lepra*, og húsin, har tey skuldu haldast avbyrgd, *hospitale leprosorium*. Eftir Svartadeyða tóku hesi sjúkrahús fyri spítalskin hin halga Jorund til halgimennitt, og hesir stovnar voru síðan ofta nevndir *Santa Jorundsgarðar*, og teir lógu altíð nakað burtur frá býnum uttan fyri býargrindina. Teir voru skipaðir sum kristiligr broðurskapir og høvdu vanligar rúm fyri 12 sjúklingum; hetta tal var tal ápostlanna.

Liktrá er frá gamlari tíð kend frá Afrika eystur til India og Kina. Um tað mundið, tá ið okkara tíðarrokning byrjar, var hon kend í Italia, haðan hon breiddi seg til Vestur- og Norðureuropa og var í 14. öld vanlig allastaðni í Europa.

Hvaðan kom liktráin?

Til Danmarkar er hon helst komin sunnaneftr og er nevnd í heimildum frá stutt eftir 1100. Í Noregi voru sjúkrahús stovnað í seinasta fjórðingi í 1100-talinum. Í islenskum beinagrindum eru ávist mein av liktrá longu fyri 1000 og í danskum og svenskum eftir 1250. Sjúkan kann vera komin til Íslands úr Noregi ella Írlandi. Nær hon er komin til Føroya, eru ongar heimildir um, men helst ikki langt eftir, at hon er komin til Noregs ella Íslands, tí sambandið uteftir var tá tað sama hjá føroyingum og hjá íslendingum.

Um siðaskiftistíðina var útbreiðslan av liktráini yvirhøvur minkandi, serliga orsakað av teimum tiltøkum, sum gjord høvdu verið at halda tey smittaðu fyri seg. Í Danmark varð í 1443 fyriskipað, at tey sjúku skuldu leggjast inn á Santa Jorundshús, um neyðugt við makt. Í 1339 varð ein liktráur prestur í Björgvin settur úr starvinum við tilvising til kristinrættin.

Tey serligu hospitalini fyri liktrá voru niðurlagd við Ribe-greininum í 1542, «eftirði den spedalske syge er ikke her i landet saa almindelig, som hun var i gammel tid». Fátækra sjúkrahús — har ið tey voru — tóku sær nú av tí sindri av forsorgararbeiði, sum gjørt varð. Í Björgvin verður hospital fyri spítalskin nevnt í 1544, og í 1565 hoyrist um ein liktráan mann har. Nú talið á liktráum minkaði, voru fleiri sjúkrahús lögð niður, ella summi voru lögð saman. Í fjarskottum landspørtum í Noregi

og Svøríki komu fyri tilbúðir av liktrá langt fram í tíðina. Ísland var tað Norðurland, har sjúkan var ringast at basa. Um miðja 17. öld varð roynt at savna tey sjúku á fyra sjúkrahús, eitt í hvørjum fjórðingi, men enn alla 19. öld voru nógvir tilbúðir, og í 1898 varð bygt nýtt og stórt sjúkrahús til tey liktrá.

Í Føroyum

Einki er at ivast í, at eisini í Føroyum hevur hin katolska kirkjan havt onkra umsorgan fyri teimum, ið fingi tað ógróðandi sótt, sum spítalskasjúkan var. J. Chr. Svabo man hava tað eftir gomlum frásøgnum, tá ið hann skrivur, at frá gamlari, t.e. katolskari tíð, «finder man tæt ved gårderne, især paa Norderne, Levninger eller grunde af sygehytter, hvori de besmittede og spedalske har været henlagte». Aðrar upplýsingar eru ikki um sovorðna avbyrging og teimum óreinu, men vitanin um, at i

hetlandi hildu tey sjúku til í grótsmáttum millum fjøllini, hagar tey fingi mat og klæði, kann styðja hesa frágreiðing.

Hetta kann hava verið einasta verja móti sjúkuni, aðrenn Hospitalið á Argjum varð bygt til tess at savna øll liktrá á einum staði, og tað kann eisini hugsast, at tað hevði verið tænað hjá kirkjufólki at rökta sovorðin hjálparleys, sum ikki bert kundu tveitast út í smátt uttan fyri bøgardarnar.

Argja hospital

Eftir siðaskiftið gjordust so nógvar kirkjutænastrar ríkisskyldur. Frammanfyri er nevnt um skúlahald; men eisini forsorgararbeiði var nú skilt frá kirkjuni og varð lønt við góðsi, sum nú var farið undir kong.

Í 1547 gav kongur lensmanni sínum í Føroyum boð um at lata um árið 100 lúbskar merkur til skúlan og aðrar 100 til Hospitalið. Einki stendur um, at nýtt hospital skal byggjast, og hugsandi er, at tað sum stovnur er væl eldri enn so. Tann veruleiki, at 4 merkur av hagaleysari innangarðsjørð burtur av Kirkjubøgardi lógu til hospitalið bendir á samband við tað gamla biskupssetrið har, og at umsorganin fyri *argjalim-unum* var hjá kirkjuni. Eftir siðaskiftið lá tann andliga røktin hjá Havnar prest.

Umfram tær 4 merkurnar (sum hvørki leiga ella tiggjund skuldi latast av) fekk Hospitalið tær áður nevndu 100 merkurnar í peningi. Av teimum fekk stovnurin tó 12 gyllinsvirði latin í lombum seyðaliðini; hini 88 voru latin úr handilskassanum. Hetta svaraði til 60 lomb; 30 av Skælingi og 30 av Signabe (seinni voru 10 av hesum latin úr Hósviki). Aðrar inntøkur voru bétur, sum Løgtingið kundi døma menn at lata til Hospitalið, bæði í peningi og í t.d. mjøli, ognir sum argjalimir áttu, aðrenn teir komu, og sum skyldfólk eftir óðalsrættinum kundu loysa aftur; tey óreinu voru í Føroyum sum aðrastaðni livandi deyð, og skift varð eftir tey, meðan tey livdu. Tó varð ein hálvmærk í Tjørnuvik, sum ein liktrá bóndakona úr Saksun hevði við sær, verandi óloyst. Ein meginløgja var inntøkan av biðingarferðum um landið, har latið varð teimum burtur av tí fjórðinginum (fátækra tiggjundini ella bóndalutinum), sum bóndur skuldu halda aftur til slíka nýtslu. Frá gamlari tíð fekk Hospitalið ein hval av hvørjari grind, men seinni fekk tað ikki heilan hval. Til Hospitalið hoyrdu 3 kyr, 1 kviga og 2 hestar. Hartil voru tveir bátar, eitt áttamannafar og eitt fýramannafar; teir voru ætlaðir til útróður hjá teimum limum, sum voru so fragir.

Avbyrging av teim liktráum

Royndirnar at avbyrgja tey liktrá á Argjum hava helst gjørt sitt til, at tey gjordust færri. Kortini er greitt av heimildunum, at ikki øll óreinu voru har enn í 1600-árunum. Í Tingbókini er mál frammi í 1617 og 1618 um mann úr Eysturoy, sum sendast skal til Hospitalið, tí hann er, «besmittet med en slem sygdom», sum helst er spítalskasjúka, men kann vera kynssjúka. Samstundis verður avgjort, at ognir hansara skuldu gerast upp. Í 1620 svaraðu próstur og pretar lögmanni á Løgtingi, at vanligu voru 10 ella 12 og við hvørt fleiri fátæk, sum fingi kristiliga hjálp burtur av hospitalsrentuni. Har verður helst sipað til hjálp til fátæk í sóknunum, ikki á Argjum. Tó tykist talið at ganga aftur, tá ið prósturin í 1631 boðaði frá, at vanligu voru har 10 ella 12 fólk, við hvørt fleiri, við hvørt ferri.

Í sambandi við, at menn halda seg hava funnið spítalska-kirkjugarðin á Argjum, hevur Tíðindablaðið Sosialurinn biðið Hans Jacob Debes, professara, dr. phil., skrivað søguliga grein um Hospitalið á Argjum.

talskasjúka, men kann vera kynssjúka. Samstundis verður avgjort, at ognir hansara skuldu gerast upp. Í 1620 svaraðu próstur og pretar lögmanni á Løgtingi, at vanligu voru 10 ella 12 og við hvørt fleiri fátæk, sum fingi kristiliga hjálp burtur av hospitalsrentuni. Har verður helst sipað til hjálp til fátæk í sóknunum, ikki á Argjum. Tó tykist talið at ganga aftur, tá ið prósturin í 1631 boðaði frá, at vanligu voru har 10 ella 12 fólk, við hvørt fleiri, við hvørt ferri.

Sjúkan var vanlig

At sjúkan hevur verið rættuliga vanlig, skilst av, at kongur í 1661 í strongum orðum hevur at føroyingum, fyri at teir gera ikki nóg mikið við vandamálið. Friðrikur kongur III skrivur tá, at av tí at tað sigst, at allastaðni í landinum eru nógvar liktrá fólk, og at talið er vaksandi, so er vandi fyri, at so nógvar verða smittað, at sjúkan verður ikki bast aftur, gevur hann boð um, at tey, ið fingið hava sjúkuna, við góðum ella illum, verða tikin til eitt sjúkrahús, og at tey skulu taka ognir sínar við sær; rúkkur tær ikki til livsins upphald, skuldi innsavning fara fram í øllum landinum.

Komið varð nærur bein-anvegin niður á kistuleivdir í bonum niðan frá minnisvarðanum.